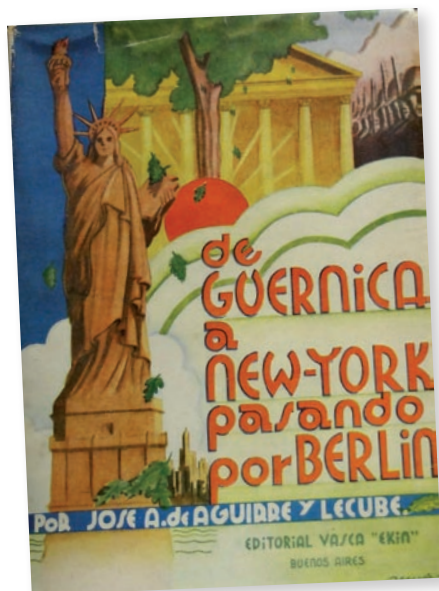

PILIPA ZARATE

Garaitik Rondara Lovainatik pasatuta

PILIPA ZARATE (1890-1964)

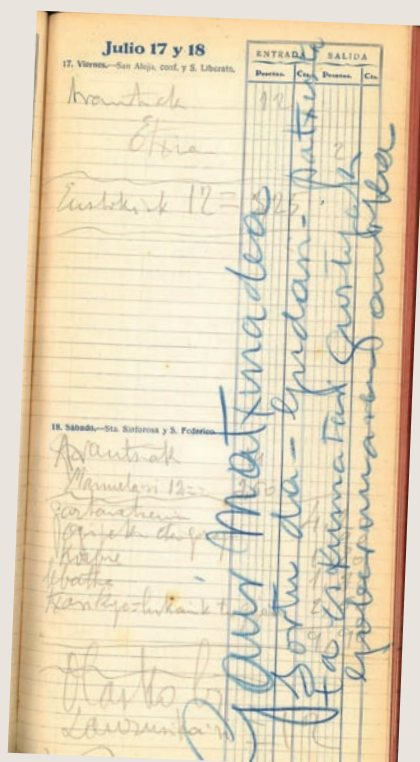
1890eko irailaren 13an jaio zen Felipe Zarate Berroya, Bargundia baserrian bere anaia Domeka bezala. 1914ko abenduan egin zen abade Iurretan, aurreko atalean jaso den *Euzkadi* egunkariko kronikan agertu zenez:

«Danak ezeben pozik entzun, ba jaupa-ostian eskumunera etziran juan...».

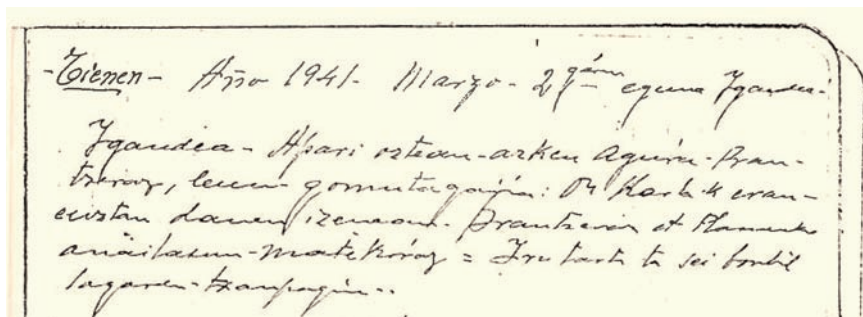
Karrantzan egon zen lehenengo, gero Andikoan kaperau, eta ondoren Garain parroko. 1937ko apirilean alde egin eta, Durangoko bonbardaketaren ondoren, ekainaren 24an Santanderren *MacGregor* ontzi merkantea hartu ahal izan zuen, Frantziara, Paullac herrira, heltzeko. Handik Belgikara joanda errefuxiatu zen.

1941ean, alemanak Belgika bonbardatzen hasi zirenean, itzuli ahal izan ziren abade exiliatuak, Ildebrando Antoniutti monsinorearen bitartekaritzari esker. Domeka anaiarekin batera bueltatu zen Pilipa etxera, eta Iurretan umetan eskolakide izandako Javier Lauzurica apezpiku frankistarengana aurkeztu behar izan zuten. Lauzuricak Domeka Harora detinatu zuen eta Pilipa Rondara.

Euskaraz idazteko ohitura zuen Pilipak. Beste eskuizkribu batzuen artean, eguneroko bat gordetzen da 1941eko martxoan eta apirilean idatzia.

EGUNEROKOA (1941)

Tienen (Tirlemont - Belgique),¹ Año 1941, Marzo - 2garren eguna Igandea.

Igandea

Apari ostean azken Agurra. Prantzeraz, euren gomutagarrija. On Karlak erantzun eustan danen izenean, prantzeraz eta flamenkoz anaitasun maitekorraz = Iru tarta ta sei bonbil sagarren-txanpangin...²

Astelena - 3garren eguna

9 ½ etan urten neban Tienendik, On Karlak lagunduta, kementsu ta maitekor aurkitzen zala. Lobainan geltokijan euzko gaztedia itxaroten. Bernardiña, Agirretar Joseba Andoniren ama zintzo-leunak bazkaria emon euskun. Ordubatetan urten gendun Lobainatik bultzian. Irurak eta ogeian Bruselastik bultzian bigarren mailan. Gaueko amarretan Parisen, gaba Fonda baten, ederto.

Martitzena - 4garren eguna

Landaburutar Peliri³ ikertaldia (visitaldia). Giputz batzukin bazkaldu. Lur-azpiko bultzian ibiltaldi ederra -gauza ederra bai bultziarena-. Ikertu «Garaitz-Zubia», «Eiffel Torrea».

Eguastena - 5garren eguna

Jesusen Biotz Donearen Eleiz ikusgarria. Gure-Jauna agirian. Doitztarrez⁴ beterik, batzuk eraspen eta itzal aundiz, beste batzuk txapela kendu barik batetik bestera ibili. Toki ontatik Paris guztia ikusten da... ze ikuspidea... Magdalena...

1. Tienen edo *Thienen* (neerlandera, *Tirlemont* frantsesez) Flandriako hiri bat da, Belgikan.

2. *Sagarren-txanpangin*: sagardo xanpain erakoa, aparduna.

3. Peli Landaburu Azkue, josulagun gaztea, Felix Landaburu jeltzale eta Euskaltzaindiaren sortzailearen semea.

4. *Doiztar*: doixtar, aleman.

Pantheon... Notre Dame... oso ederra. Gaueko amarretan urten gendun Bayonara.

Eguena - 6garren eguna

Amardertietan eldu gintzazan. Bazkaldu ederto, euskeldun batzuekaz barriketaldi bat, ibilalditxu bat eta lauretan Hendaiera, bost eta erdietan eldu gintzazan, apaldu ta lo. Kardenal Segura⁵ ta Dn. Matai Gotzaina⁶ ikertu (visitau)... ziraneko jantoki edo Fonda berean...

Barikua - 7garren eguna

Parrokian Jaunartu, ango apaizak Gotzainaren baimen barik ez euskun utzi Jaupea (mezea) emoten, orregatik Jauna artu gendun. Gosaldu ta bazkaldu Fondan. Dakarguzan maletak aratu euskuezan, baina oso arin eta laztasun barik. Doitzarrak ziran. Ordubijetan urten gendun Irunera. Txindi aldakuntza. 700 pranko prantzezegatik 145 laurko Españako Aurrezkikutxan izteko. Irundik

Hendaiaiko muga, 1941. Aduana frantsesean soldadu alemanak, espainolean guardia zibilak.

5. Pedro Segura, kardenal 1927tik eta Sevillako artzapezpiku Gerra Zibila hasi zenean. Oso integrista eta antierrepublikanoa: arazoak izan zituen frankismoarekin, kaudillorik onartzeko teokraziazalegia baitzen.

6. Mateo Múgica, Gasteizko gotzaina Gerra Zibilaren hasieran. Tirabirak izan zituen militar sublebatuekin, eta 1937an desterratua izan zen.

Ondarrabira, emen Aberri-mugako agintariak auxe agindu au emon euskuen: urten genduneko errijan aurkeztu bear genduala. Gaba igaroteko Donostiara, emen karmeldar lekaideak ikertu... Fonda baten apaldu ta lo.

8garren eguna

Jaupea Karmeldarren Eleizan emon genduan. 9/etan Durangora. Durangoko geltokian arrebea, Marka, Jon, Ilari ta Miren.⁷ Agurrak eta negarrak... Bazkaldu Bargundian, poz pozik, iluntzean Kurutzietara.⁸

Igandea - 9garren eguna

8retako Jaupea neuk emon neban. Arratsaldean Kepa ta bere emaztea⁹ agurtu nituzan. Abegi oneko Agurrak.

10.

Arratsaldean Garayra. Abegi oneko arrera Aresti, Jon, Ilario, Pujana, San Andres, Maria, apaizak. Antonio klinikan...

14.

Martin, Gabiño ta Silberiotarrok ikertu ninduen.¹⁰

19.

Zortziretako Jaupea esan neban, gizonezko asko ta asko Jaunartzen. Nekatuta ta gaxo xamar aurkitzen nintzan.

Lauzirikatar Kepak¹¹ gaztigatu ginduzan Bilbon Dn. Domingo Abonagaz egoteko. Ni oeratuta nenguan. Anaya jua zan Bilbora. Abonak esan eutson Gobernadorien aldetik «ogeita lau ordu barru Bizkaitik urtetako».

[23] Igande

Eneban Jauparik emon. Arratsaldean belbilean Gasteizera. Elgueanean apaldu – lo...

[24]

Asteleen goizean Karmeldarren Eleizan Jaupea; Aita Jakindagaz izketaldi luze bat.

7. Arreba: Ramona Zarate Berroia, «Erraimunda». *Marka*: Markos Zamalloa. Ilari ta Miren Erraimunda eta Markaren alabak dira, Bargundia baserrikoak denak.

8. *Kurutzietara*: Durangoko Kurutzia ga errebala.

9. *Kepa ta emaztea*: Pedro Iza eta Irene Zamalloa.

10. Pedro Martin Aldekoa-Otalora, Gabino Usabel, Silberio Zuazo: iurretat auzokoak.

11. Pedro Lauzurika: Javier Lauzuricaren anaia.

[25]

Martitzenean Ganboatar Jagobagaz.

[26]

Eguastenean Gotzaina ikertu gendun, anaya Domeka Arora bialdu eban.

[27]

Eguenean anayak urten eban Arora.

Gaur eldu jaku Iñaki.¹²

[28] **Barikua**

Arratsaldeko 3/tan Durangora urten dau.

[30]

Igandean, ikertaldi bat Lazpitatar Joni, apaizikastetxean. Anayak Arotik urrutizkinez esan deust: Apirilaren 2an Gasteizera etorriko dala.

Jorraila 1ean

Arratsaldean Gotzainak deitu eustan. 4tik 9etara izketan leunkiro. 2000 laurleko emon eustazan, onekaz ibiltan asiko nintzala-ta. Mila anayari emon neutsazan.

Aprilaren 2^a

Gaur etorri da anaya... Elorditar Josebagaz izketaldi bat...

Anayak dino Aron beretzako ez dagola ezer. Anaya Kalaorrako Gotzainaren menpera joan da.

[5]

Gaur ilaren 5garrena, Astelena.

7garrena

Gaur etorri jataz Erraimunda ta Marka.

Eleiz zorrak Gotzainak parkatu eustazan, baina nik kitatu dodaz dan danak.

8garrena

Iñaki etorri jat. Xabierrek esan deutso: Malagara bialduko...

9garrena

Pepe Gutierrez ikusi dot.

12. Iñaki Zamalloa Zarate, Bargundia baserrikoa, abadea, Piliparen iloba.

FRANCISCO JAVIER LAUZURICA TORRALBA (1890-1964), lurretako maistraren semea. Durangoko jesuitetan eta Comillasen ikasi ondoren, 1917an abadetu eta 1931n ja apezpikua zen, Valencian. 1937tik aurrera, Mateo Múgicaren hutsunea betez, frankismoaren arabera antolatu zuen Gasteizko elizbarrutia. Gero Palentzian eta Oviedon apezpikua izan zen.

Pilipa Lauzuricaren laguna zen umetatik eta, bata Harora eta bestea Rondara destinatu zituenean, Domekak esaten ei zion bere anaiari:

—Eskerrak zeure laguna dela, nora bidaliko gintuen ba bestela!

👉 149, 183

10garrena

Eguen Santu. Jauna artu dot, Lekaime Gurtzailearen Eleizan.

11garrena

Ostiral Donea. Katedralera.

12garrena

Zamalloatar Andonik ikertu nau.¹³

16garrena

Gaur ikertu dot Gotzaina, Malagako Rondara bialdu nau. 60 Jaupa, 7 laur-lekoko sarijaz emon daustaz.

25garrena

Bilboko Jagoba Donearen Eleizan Jaupea. Arratsaldean «en la Auditoria redacción de mi declaración».

Ugartetar Koldobikari ikustaldia. Luki klinikan gelditu da.

27garrena

Gotzaina Agurtu, baita Jainagatar Laurentzi.¹⁴

28garrena

11.25 urten neban Gasteiztik Rondara.

29garrenean

Goizean Madrilen, en la Capilla de las BB. Madres de los Desamparados. Jaupea esan neban. Izketaldi luze bat, bazkaritan, Nemesio apaizagaz.¹⁵

Zarate ta Berroia'tar Pilipa

13. Jose Antonio Zamalloa, abadea, Amatzakoa.

14. Lorenzo Jainaga Alberdi, abadea.

15. Nemesio Etxaniz abade eta idazlea da aipatzen dena. Bergaratik, nazionalek Burgosera desterratu zuten. 1940ko Aste Santuan Zumaian emandako sermoi batengatik arazo larriak izan zituen Lauzuricarekin. Abade jarraitu zuen, baina harrezkero uko egin zion Estatuaren soldatari.